

ФОРМУВАННЯ НОВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ СІЛЬСЬКОГО ТУРИСТИЧНОГО РОЗВИТКУ

FORMING A NEW PARADIGM OF RURAL TOURISM DEVELOPMENT

У статті розглянуто теоретичні концептуальні підходи до сільського розвитку. Виявлено недостатність теоретичних, методичних та концептуальних напрацювань щодо сільського туристичного розвитку. Запропоновано власний підхід до визначення дефініції «сільський туристичний розвиток». Досліджено історичні етапи формування парадигми сільського туристичного розвитку з використанням етнографічного підходу, що дає можливість наукового пояснення історичних аспектів, принципів та світоглядних основ виникнення сільського туризму. Встановлено невідповідність сучасної парадигми розвитку потребам суспільства. Сформовано нову парадигму сільського туристичного розвитку на засадах комплексності та задоволення матеріальних та гуманітарних потреб. Виділено її відмінні риси від наявних наукових підходів. Запропоновано гуманітарний базис сільської туристичної діяльності, представлений історико-культурною спадщиною.

Ключові слова: сільський туристичний розвиток, парадигма, матеріальні потреби, гуманітарні потреби, сільські мешканці.

Обнаружена недостатность теоретических, методических и концептуальных разработок по сельскому туристическому развитию. Предложен собственный подход к определению дефиниции «сельское туристическое развитие». Исследованы исторические этапы формирования парадигмы сельского туристического развития с использованием этнографического подхода, что дает возможность научного объяснения исторических аспектов, принципов и мировоззренческих основ возникновения сельского туризма. Установлено несоответствие современной парадигмы развития потребностям общества. Сформирована новая парадигма сельского туристического развития на основе комплексности и удовлетворения материальных и гуманитарных потребностей. Выделены ее отличительные черты от существующих научных подходов. Предложен гуманитарный базис сельской туристической деятельности, представленный историко-культурным наследием.

Ключевые слова: сельское туристическое развитие, парадигма, материальные потребности, гуманитарные потребности, сельские жители.

УДК 330.8:330.3

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.48-2>

Печенюк А.П.

к.е.н., докторант
Подільський державний
аграрно-технічний університет

Pecheniuk Alla

State Agrarian and Engineering University
in Podilya

В статье рассмотрены теоретические концептуальные подходы к сельскому разви-

The article discusses theoretical conceptual approaches to rural development. Emphasis is placed on the interaction of economy and culture within the rural territories of Ukraine. The insufficiency of theoretical, methodological and conceptual developments on rural tourism development is revealed. It has been established that rural tourism development requires the formation of a new paradigm capable of combining business, science, education, local development, civil society and administrative resources. The expediency of applying the territorial model, which provides for the activation of local development and the involvement of the community's own resources, has been proved. It has been established that the social and humanitarian functions of rural tourism, which should become an incentive for the national self-identification of the people, are of particular relevance. Based on the existing scientific base, a proprietary approach to determining the definition of "rural tourism development" is proposed. The historical stages of the formation of the rural tourism development paradigm using the ethnographic approach are studied, which makes it possible to scientifically explain the historical events, principles and worldview aspects of the emergence of rural tourism. The inconsistency of the modern paradigm, the basis of which is the agricultural sector, with the development and needs of society, has been established. A new paradigm has been formed on the basis of integrated development and the satisfaction of material and humanitarian needs, the object of which is man. Its distinguishing features from existing scientific approaches are highlighted. It is proposed to create a paradigm based on the humanitarian development of society. A significant difference between the new paradigms is the difference in determining the basis of rural tourism, which is the historical and cultural heritage, museums and their funds, with active, interesting expositions and programs, as opposed to the agricultural sector, which until now has been defined as the basis of rural tourism development.

Key words: rural tourism development, paradigm, material needs, humanitarian needs, rural residents.

Постановка проблеми. Сільський туристичний розвиток потребує формування нової парадигми, яка здатна поєднати бізнес, науку, освіту, сталий розвиток, громадянське суспільство та адміністративний ресурс.

На жаль, більшість суб'єктів, зайнятих у сільському туризмі, не використовуює теорію пізнання у своїй діяльності, обмежуючись власним досвідом і ситуативною раціональністю. Проте ні досвід, ні раціональні підходи жодним чином не зможуть замінити теорію науки, яка має поєднуватись загальним базисом. Це може бути концепція, парадигма чи певна система.

Недосконалість понятійного апарату, неузгодженість у визначеннях основних концептів сільського туристичного розвитку, відсутність узгоджених трактувань окремих дефініцій туристичної

науки негативно позначаються на змісті туристичної діяльності, а також на формуванні світоглядних принципів теорії сільського туристичного розвитку, що сформувало вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційною базою нашого дослідження є праці Ю.С. Юшкевич з питань дослідження економічної культури; С.М. Газуди з проблем обґрунтування науково-теоретичних основ сільського розвитку; В.В. Іванишина та А.М. Стельмашука з інституційно-інноваційного розвитку сільських територій; Ю.Ю. Юрченко з визначення концептуальних напрямів розвитку внутрішнього туризму; Ю.А. Олішевської з краєзнавчих аспектів дослідження населення та історико-етнографічних регіонів України; А.П. Печенюк з питань реалізації національної етнокультурної компоненти сільського

туризму в умовах глобалізаційних викликів; В.І. Ткачук з формування європейської парадигми сільського туризму в умовах диверсифікації сільської економіки.

Постановка завдання. Метою дослідження є формування концептуальних засад сільського туристичного розвитку для вирішення науково-прикладної проблеми трансформації сільських територій у місця комфортного проживання, об'єктом уваги яких є матеріальні та гуманітарні потреби людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема взаємодії економіки та культури в межах сільських територій України сьогодні є актуальною як в теоретичному, так і в практичному аспектах. Сучасні економічні та соціологічні дослідження наголошують на значному впливі культури на економіку й на необхідність у цьому контексті формувати новий інтегрований підхід до дослідження економічних процесів, який враховуватиме економічні, соціологічні, політологічні та культурологічні аспекти, оскільки поза культурою важко зрозуміти економічний розвиток та соціальний устрій суспільства, оскільки остання є транслятором знань та цінностей [1].

Формування парадигми сільського туристичного розвитку можна розглядати з двох протилежних підходів, а саме економічного та культурного. Прихильником першого є К. Маркс, який визначав культуру як надбудову над базисом, яким є економіка (в нашому разі – аграрний сектор). Інших поглядів дотримувався М. Вебер, який стверджував, що культура формує таку мотивацію та поведінку, яка спрямовує до здійснення економічної діяльності, заснованої на ринково-капіталістичних принципах.

Виходячи з аналізу українського законодавства, зазначаємо про відсутність законодавчого офіційного закріплення поняття «сільська територія», що є стримуючим фактором проведення реформ. Ці визначення містяться лише в проєктах законів, зокрема проєкті Закону України «Про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості» та проєкті Закону «Про упорядкування сільської поселенської мережі». Як наслідок, сьогодні відсутнє загальновизнане визначення поняття «сільський туристичний розвиток», що потребує відповідних теоретичних, методичних та концептуальних напрацювань.

Сучасні наукові дослідження розглядають сільський розвиток, сільські території з позицій територіально-просторових, територіально-адміністративних, природно-середовищних, соціальних, виробничо-господарських, природоохоронних утворень. Наприклад, у країнах ЄС виділяють локальний рівень сільських територій (сільський населений пункт), куди відносять поселення з щільністю населення менше 100 осіб на 1 км², та регіональний (сільська територія), тобто сільський

регіон, у якому виділяють «чітко виражені регіони» (частка сільського населення в його загальній чисельності перевищує 50%), й «сільські регіони» (частка сільського населення становить від 15% до 50% чисельності всіх жителів) [2].

Сучасна наукова думка розглядає декілька концепцій сільського розвитку, серед яких варто виділити такі три основні, як концепція модернізації (галузева модель), концепція зближення (перерозподільча модель), концепція залучення всіх ресурсів (територіальна модель) (рис. 1).

Варто визнати, що сільський туризм для України є порівняно новим явищем, що викликає необхідність формування нових підходів до туристичного розвитку сільських територій. Протягом тривалого часу наявна парадигма сільського туризму була орієнтована на концепцію зближення (перерозподільчу модель) сільського розвитку, але, як засвідчує практичний досвід, ця концепція є лише частково придатною до наших умов, оскільки за її впровадження забезпечується туристичний розвиток для сільських територій та задоволення потреб лише окремих суб'єктів туристичного бізнесу. Сільські території, на жаль, не отримали значного розвитку завдяки означеній концептуальній моделі туристичної діяльності.

На наш погляд, найбільш придатною для умов України (з урахуванням процесів децентралізації) може стати територіальна модель, яка передбачає активізацію місцевого розвитку та залучення всіх ресурсів сільських громад (природного, людського, культурного й соціального капіталу) до економічної діяльності.

Оскільки в новій парадигмі сільського туристичного розвитку ми вбачаємо потужну гуманітарну компоненту, яка, крім освітньої складової, базується на етнокультурному ґрунті, то вважаємо, що історичні етапи формування парадигми сільського туристичного розвитку варто пов'язувати з етнографічним районуванням населення, що дасть можливість для наукового пояснення історичних подій, принципів та світоглядних аспектів зародження сільського туризму (табл. 1).

Таблиця 1 показує лише загальний тренд розвитку парадигми сільського туризму, тому ми застерігаємо від прямолінійної інтерпретації наведеної інформації. Звісно, в історії важко чітко виділити окремі етапи, оскільки має місце накладання подій, їх повторення з певними інтервалами тощо.

Аналіз історичного процесу розвитку парадигми сільського туризму засвідчує його невідповідність умовам економічного, інфраструктурного та інформаційного укладу. Парадигма сільського туризму є застарілою. Вона базується на ідеології первинності аграрного виробництва, селянської садиби та відтворення селянського побуту без урахування інтелектуальної складової частини та цілей сталого розвитку. Це дає змогу формувати

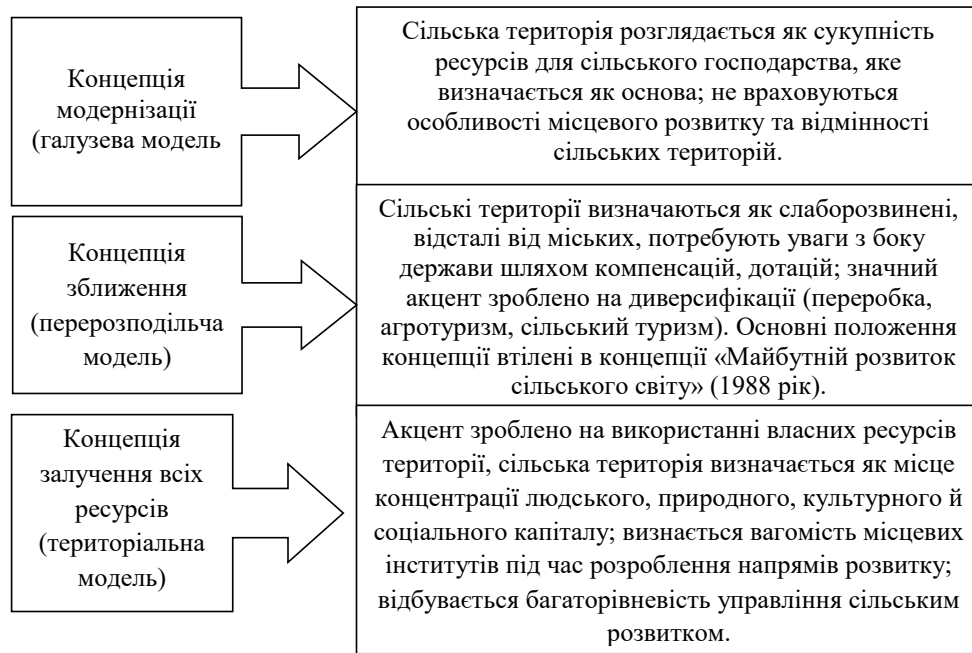

Рис. 1. Концепції сільського розвитку

Джерело: складено автором на основі [3]

Таблиця 1

Етапи формування парадигми туристичного розвитку сільських територій

Назва етапу	Характерні особливості	Період
Доконцептуальний	Зародження та розвиток перших цивілізацій, торгівлі, географічні відкриття та завоювання нових земель, формування нових культур.	Від перших цивілізацій до VI ст. н. е.
Формування концепції історико-етнічно-географічного районування населення	Релігійні мотиви подорожей. Формування переважно племінних утворень, зафіксованих у самоназвах населення (поляни, сіверяни, уличі, тиверці тощо); колонізація земель, що стримувало етнокультурну консолідацію народу; локалізація культури; Г. Левассером де Бопланом виділено 8 історико-етнографічних регіонів на території України, таких як Волинь, Поділля, Покуття, Брацлавщина, Київщина, Сіверщина, Чернігівщина та Угорська Русь.	VI – XIX ст.
Науковий	О.Ф. Шафонський у праці «Чернігівського намісництва топографічний опис» (1786 рік) на Лівобережжі виділив два райони, такі як Полісся, або Литва, та Степ, або Україна. У XIX ст. у науковій літературі сформувалось поняття про такі етнографічні землі, як Слобожанщина, Поділля, Покуття, Галичина та Закарпаття.	XVIII – XIX ст.
Формування світоглядних принципів сільського туризму	Туристична парадигма розвитку сільської місцевості має краєзнавчий, етнографічний, археологічний та історичний аспекти. Посилення урбанізаційних процесів. Акцент на оздоровчому аспекті сільського відпочинку.	Кінець XIX – XX ст.
Криза парадигми розвитку сільських територій	Відсутність нових ідей сільського туристичного розвитку, базисом є аграрний сектор; акцент на провідній ролі органів державної влади в розвитку туризму, часткова імплементація закордонного досвіду; дискусії щодо вдосконалення туристичної діяльності; неспроможність старої парадигми адекватно відображати потреби бізнесу та суспільства.	Кінець XX ст. – початок XXI ст.
Формування нової парадигми	Демонтування старої парадигми та формування нової, основою якої є інтереси людини, її гуманітарний етнокультурний розвиток, удосконалення когнітивних компетенцій та відповідність цілям сталого розвитку.	XXI ст.

Джерело: складено автором на основі [4; 5; 6]

туристичну пропозицію лише для обмеженого кола споживачів. Для розвитку туристичної діяльності на операційному й стратегічному рівнях застосування цього підходу не створює широких можливостей, тому стара парадигма має бути замінена новою. Отже, без революційних змін у парадигмі сільський туристичний розвиток приречений і надалі залишатися сферою, яку розвиває незначна кількість ентузіастів, які щиро переймаються розвитком свого населеного пункту, але не мають реальних шансів виправити ситуацію через відсутність загальнодержавного світоглядного бачення майбутнього сільського туристичного розвитку. Розвиток сільського туризму неможливий без переорієнтації зі стереотипного розуміння відпочинку в сільській місцевості у систему отримання інформації інтелектуального рівня. В рамках досягнення цієї мети актуальною проблемою стає формування розвинутої теорії сільського туристичного розвитку на принципах теорії пізнання та сталості.

Низький рівень туристичної освіти негативно позначається на практичній стороні розвитку сільського туризму. Причиною цього є використання на

практиці старої парадигми, сутність якої полягає виключно у розгляді сільської території як продовольчої бази та бази відпочинку від урбанізованого міста, що значно обмежує асортимент туристичних послуг та звужує сутнісне наповнення поняття «сільський туристичний розвиток».

Щодо загальної проблеми сільського розвитку невизначеними та недостатньо опрацьованими залишаються питання концептуальних та науково-організаційних основ сільського туристичного розвитку.

На наш погляд, під сільським туристичним розвитком слід розуміти процес активізації туристичної діяльності, який базується на використанні власної ресурсної туристичної бази сільських територій задля забезпечення оптимізації (збалансування) матеріальної та нематеріальної сфер, центром уваги яких є людина та її потреби у всебічному розвитку.

Визначення людини та її інтересів центром та кінцевою метою сільського туристичного розвитку дає змогу сформувати нову парадигму та виділити її відмінні риси від наявних наукових підходів (табл. 2).

Таблиця 2

Концептуальні аспекти старої та нової парадигми сільського туристичного розвитку

Стара парадигма	Нова парадигма
Мета сільського туристичного розвитку полягає у забезпеченні додаткових джерел доходів громадян.	Метою є комплексний розвиток території та задоволення як матеріальних, так і гуманітарних потреб сільських мешканців.
Базисом сільського туризму є аграрний сектор.	Базисом сільської туристичної діяльності є історико-культурна спадщина, музеї та їхні фонди з активними, цікавими експозиціями та програмами.
Декларація відносної рівномірності сільського туристичного розвитку.	Розвиток туризму на засадах конкурентоспроможності.
Значна перевага для аграрних виробників.	Комплексний розвиток усіх сфер діяльності.
Використання субсидій та дотацій для пріоритетних галузей.	Залучення інвестицій та грантів для туристичного розвитку.
Надмірна централізація туристичного розвитку.	Розвиток місцевих туристичних ініціатив.
Ініціаторами туристичного розвитку є органи державної влади.	Ініціаторами є громадські організації, наукові установи, громадяни, а також органи державної влади.
Неповне залучення економічних активів громад до туристичного розвитку території.	Залучення всіх видів ресурсів громад як економічних активів.
Невідповідність темпів залучення та використання інформаційних технологій в туристичній діяльності інформаційним потребам споживачів.	Новітні інформаційні технології є базисом сільської туристичної діяльності.
Низький рівень представлення туристичних можливостей регіону.	Широка презентація туристичних можливостей, формування позитивного туристичного іміджу.
Низький рівень розвитку історико-культурної компетенції сільських мешканців щодо певних історико-культурних об'єктів чи подій, які становлять туристичний інтерес.	Формування історико-культурної компетенції відбувається з раннього дитинства.
Низький рівень усвідомлення мешканцями сільської території туристичної привабливості населеного пункту та його перспектив.	Усвідомлення мешканцями туристичної привабливості сільської території є основою гуманітарної складової стратегії туристичного розвитку.
Відсутність орієнтації туристичної діяльності на відповідність цілям сталого розвитку.	Сільський туристичний розвиток базується на дотриманні цілей сталого розвитку за економічними, соціальними та екологічними (природоохоронними) вимірами.

Джерело: розробка автора

В умовах культурної та політичної роз'єднаності нашого суспільства, відсутності сформованої національної ідеї особливої актуальності набувають соціальна та гуманітарна функції туризму, які, на наш погляд, значною мірою притаманні сільському туризму, який має стати стимулом для національної самоідентифікації народу й змінити споживацькі настрої та ставлення громадян до своєї країни на конструктивну складову, запустити мотиваційний механізм побудови оптимальної моделі розвитку сільських територій України. Пізнання громадянами культурної, історичної, архітектурної спадщини, ресурсного потенціалу своєї країни може збагатити їх інтелектуально й духовно, допоможе у сприйнятті своєї держави та сільських поселень як свого дому, спадщини для наступних поколінь. Саме тому сільський туризм має всі шанси стати учасником формування національного курсу розвитку економіки [7].

Висновки з проведеного дослідження.

Сучасний етап розвитку сільських територій та економічних відносин вимагає перегляду старої парадигми сільського туристичного розвитку та формування нової, центром уваги якої мають стати інтереси мешканця сільської громади, представлені як матеріальною, так і гуманітарною складовими. Суттєвою відмінністю нової парадигми є різниця визначення базису сільської туристичної діяльності, який складають історико-культурна спадщина, музеї та їхні фонди з активними, цікавими експозиціями та програмами, на противагу аграрному сектору, який досі визначався як основа сільського туристичного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Юшкевич Ю.С. Економіка та культура або економіка як культура: до питання актуалізації дослідження економічної культури. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти* : збірник наукових праць / ред. М.А. Журба. Монреаль : СРМ "ASF", 2018. С. 29–31.
2. Газуда С.М. Науково-теоретичні основи сутності сільського розвитку. 2013. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib> (дата звернення: 06.11.2019).
3. Іванишин В.В., Стельмашук А.М. Інституційно-інноваційний розвиток сільських територій та громад як стратегічний пріоритет економічної безпеки держави і конвергенції її до стандартів ЄС. *Інноваційна економіка*. 2019. № 5–6 [80]. С. 5–14.
4. Олішевська Ю.А. Краєзнавчий аспект дослідження населення та історико-етнографічних регіонів України. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2013. Вип. 18. С. 120–123.

5. Печенюк А.П. Реалізація національної етнокультурної компоненти сільського туризму в умовах глобалізаційних викликів. *Бізнес-Інформ*. 2019. № 9. С. 57–62. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-9-57-62>.

6. Ткачук В.І. Європейська парадигма сільського туризму в умовах диверсифікації сільської економіки. *Вісник ЖНАЕУ. Аграрна політика та сільський розвиток*. 2010. № 1. С. 25–30.

7. Юрченко Ю.Ю. Концептуальні напрями розвитку внутрішнього туризму в Україні. *Економіка України*. 2016. № 6 (655). URL: irbis-nbuv.gov.ua/irbis_nbuv/cgiirbis_64>E (дата звернення: 26.11.2019).

REFERENCES:

1. Yushkevych Yu.S. (2018) *Ekonomika ta kultura або ekonomika yak kultura: do pytannia aktualizatsii doslidzhennia ekonomichnoi kultury* [Economics and Culture or Economics as Culture: Towards a Topical Study of Economic Culture]. *Aktualni pytannia, problemy ta perspektyvy rozvytku humanitarnoho znannia u suchasnomu informatsinomu prostori: natsionalnyi ta internatsionalnyi aspekty: zb. naukovykh prats / red. M.A. Zhurba*. Monreal : СРМ "ASF". P. 29–31.
2. Hazuda S.M. (2013) *Naukovo-teoretychni osnovy sutnosti silskoho rozvytku* [Scientific and theoretical basis of the essence of rural development]. Available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib> (accessed 6 November 2019).
3. Ivanyshyn V.V., Stelmashchuk A.M. (2019) *Instytutsiino-innovatsiinyi rozvytok silskykh terytorii ta hromad yak stratehichnyi priorytet ekonomichnoi bezpeky derzhavy i konverhentsii yii do standartiv ES* [Institutional and innovative development of rural territories and communities as a strategic priority for the country's economic security and its convergence to EU standards]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 5–6 [80], pp. 5–14.
4. Olishavska Yu.A. (2013) *Kraieznavchyi aspekt doslidzhennia naselennia ta istoryko-etnohrafichnykh rehioniv Ukrainy* [Local lore aspect of the study of the population and historical and ethnographic regions of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Problemy bezperervnoi heohrafichnoi osvity i kartohrafii*, vol. 18, pp. 120–123.
5. Pecheniuk A.P. (2019) *Realizatsiia natsionalnoi etnokulturnoi komponenty silskoho turizmu v umovakh hlobalizatsiinykh vyklykiv* [Implementation of the national ethno-cultural component of rural tourism in the face of globalization challenges]. *Biznes-Inform*. № 9. P. 57–62. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-9-57-62>.
6. Tkachuk V.I. (2010) *Yevropeiska paradyhma silskoho turizmu v umovakh dyversyfikatsii silskoi ekonomiky* [The European paradigm of rural tourism in the context of rural economy diversification]. *Visnyk ZhNAEU. Ahrarna polityka ta silskyi rozvytok*. № 1. P. 25–30.
7. Yurchenko Yu.Yu. (2016) *Kontseptualni napriamy rozvytku vnutrishnoho turizmu v Ukraini* [Conceptual directions of domestic tourism development in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*. No 6 (655). Available at: irbis-nbuv.gov.ua/irbis_nbuv/cgiirbis_64>E (accessed 26 November 2019).